

NÉMETH SÁNDOR

Vas vármegye közigazgatásának legújabb kori alakulása (1867–2024)

Recent developments in the administration of Vas county (1867–2024)

•
SZERZŐ:

Németh Sándor, adjunktus, Földrajz tanszék, ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ, Szombathely, polgármester, Bük Város Önkormányzata, az NKE TKP2021-NKTA-51 „Fenntartható államkormányzás és innovatív közszolgáltatások” projekt kutatója, nemeth.sandor.nyome@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0885-0005

JEL kód: H83

Kulcsszavak: megye • járás • város • község

Absztrakt: Jelen tanulmány célja Vas (vár) megye közigazgatásának a bemutatása a modern polgári állam kialakulásától napjainkig. A feladat összetett, hiszen határmenti, évszázadok óta többnemzetiségű vármegyeként a trianoni békeszerződés erősen megcsonkította, majd az 1950-es megyerendezés is erősen átalakította.

A szocializmus ideje alatt a határmentiség újra hátrány lett, székhelye és kisvárosai dinamikusan fejlődtek, községei viszont számukban és önrendelkezésükben is folytatózódtak. A változást az 1990-es politikai rendszerváltás hozta el, amely kb. egy évszázad után értékelte fel ezt a (vár) megyét, illetve településeit és adott nekik új esélyt a könnyebb boldogulásra.

A terjedelmi korlátok miatt a tanulmány csak a főbb történelmi korszakok közigazgatási jogi kereteit és annak a megye településállományára lecsapódó főbb elemeit vizsgálta, mélyebb elemzések további kutatásokat igényelnek és várhatóan indítanak el.

AUTHOR:

Sándor Németh, assistant lecturer, Department of Geography, ELTE Berzsenyi Dániel Teacher Training Centre, Szombathely, mayor, Municipality of Bük, researcher of Ludovika University of Public Service project TKP2021-NKTA-51 "Sustainable public governance and innovative public services", nemeth.sandor.nyme@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0885-0005

JEL code: H83

Keywords: county • district • city • municipality

Abstract: *The aim of this paper is to present the administration of Vas (Castle) County from the establishment of the modern civil state to the present day. The task is complex, since as a border county with several nationalities for centuries, it was severely mutilated by the Treaty of Trianon and then severely transformed by the reorganization of the county in 1950. During the socialist era, the border status of the county was again a handicap, its seat and small towns developed dynamically, while its municipalities dwindled in number and self-determination. The change came with the political regime change in 1990, which, after a century or so, revalued this (castle) county and its municipalities and gave them a new chance to prosper. Due to space constraints, the study has only examined the administrative legal framework of the main historical periods and its main elements that affect the settlement population of the county, deeper analyses require and are expected to be initiated by further research.*

1. VAS VÁRMEGYE FEJLŐDÉSE A KIEGYZÉSTŐL TRIANONIG (1867–1920)

1.1. A közigazgatás jogi környezetének változása

A kiegyezés után a feudális közigazgatás helyett a szolgáltató állam kialakítása megkövetelte a központi és a települési közfeladatainak pontosabb meghatározását és elosztását. Ez szükségessé tette a közfeladatok ellátásával megbízott különböző településtípusok pontos definiálását.

A kiegyezést követően a vármegyei és a városi igazgatás megreformálására 1870-1871-ben került sor. Az 1870. évi XLII. tc. nagyrészt, de nem feltétlenül a szabad királyi városokból kialakította a városok legmagasabb szintű csoportját, a törvényhatósági jogú városokat. Az 1871. évi XVIII. tc. az 1848-ban már megszűntetett egykori oppidumok helyzetét rendezte, és egy részüket rendezett tanácsú várossá emelte fel, a többit pedig a jóval alacsonyabb rangú községi jogállásba sorolta. Az 1876. évi XX. tc. a 48 szabad királyi város közül 28-tól megvonta a törvényhatóságot és beolvasztotta őket vármegyéjükbe.

Innentől kezdve közigazgatási értelemben csak vármegyei és városi törvényhatóságok léteztek, a vármegyék pedig járásokból és az ezekkel egyenrangú rendezett tanácsú városokból álltak. A községek helyzetét az 1886. évi XXI. tc. rendezte, mégpedig úgy, hogy a községeket három nagy csoportra, a *kisközségekre*, a *nagyközségekre* és a *rendezett tanácsú városokra* osztotta. A törvényhatósági megyék nemcsak a dualizmus korában, hanem az egész Horthy-korszakban fennmaradtak, a közigazgatás szovjet típusú átalakításával 1950-ben szűntek meg, illetve alakultak át tanácsú megyékké.

A korszakban a városi rang kérelmezése önkéntes volt, és mivel különböző intézmények fenntartásával járt együtt, az nem csak rangot, hanem kötelezettséget is jelentett. Sok egykori mezőváros ezért mondott le a címéről (Beluszky, 2008), és ennek köszönhetően több vármegyében (pl. Árva, Moson, Ugocsa) nem volt városi rangú település, még maga a székhely sem volt az. A dualizmus korának végén, 1910-ben 138 városi jogállású település volt a történeti Magyarországon. A funkcionális értelemben vett városok száma ennél jóval több volt, kb. 330 település tartozott ebbe a kategóriába (Beluszky – Győri, 2008).

A feladatellátás vonatkozásában a városokhoz hasonló volt a nagyközségek helyzete, hiszen azoknak is kötelező volt bizonyos feladatok ellátása. A kormányzat a megnövekedett közfeladatok területileg harmonikus ellátása érdekében kifejezetten ösztönözte a kisközségek egyesítését, nagyközséggé alakításukat.

1.2. Vas vármegye közigazgatása a korszakban

Az 1870. évi népszámláláskor Vas vármegye 24 járásra tagozódott (1. táblázat).

1. táblázat: Vas vármegye járási beosztása, 1870
Table 1: District map of Vas county, 1870

	Járás neve	Székhelye	Lélekszáma (fő)
1.	Alsó-Kemenesi	Alsó-Kemenes	9 950
2.	Felső-Kemenesi	Felső-Kemenes	15 215
3.	Felső-Eőri	Felső-Eőr	18 561
4.	Hegyháti	Hegyhát	11 575
5.	Kis-Czelli	Kis-Czell	9 454
6.	Kőszegi	Kőszeg	10 712
7.	Németújvári	Németújvár	15 694
8.	Petánczi	Petáncz	11 099
9.	Pornói	Pornó	10 930
10.	Rohonci	Rohonc	15 104
11.	Szenteleki	Szenteleki	20 576

12.	Szombathelyi	Szombathely	16 133
13.	Csákányi	Csákány	10 290
14.	Felső-Lendvai	Felső-Lendva	15 385
15.	Füzesi	Füzes	11 515
16.	Jánosházi	Jánosháza	13 184
17.	Körmendi	Körmend	11 191
18.	Muraszombati	Muraszombat	17 541
19.	Őrségi	Őrszentpéter	11 480
20.	Pinkafői	Pinkafő	15 992
21.	Répcemelléki	Répcelak	10 691
22.	Sárvári	Sárvár	11 452
23.	Szentgotthárdi	Szentgotthárd	21 307
24.	Vépi	Vép	9 676
<i>Kőszeg szabad királyi város</i>			<i>6 195</i>
Vas vármegye összesen			303 902

Forrás: Kövér, 2020 alapján saját szerkesztés.

Source: Kövér, 2020 based on own editing.

Az 1870-es években végrehajtott közigazgatási reformok eredményeként Vas vármegye területén fekvő egyik várost sem ruházták fel törvényhatósági joggal. A megyeszékhely rendezett tanácsú városi rangot kapott, Kőszeg pedig szabad királyi, de nem törvényhatósági joggal felruházott város volt, mindkettőn járási székhelyek, amelyek közigazgatásilag nem képezték járásuk részét. A két városon kívül 8 nagyközség és 609 kisközség létezett a vármegye területén, amelyek tíz járásra és 92 körjegyzői kerületre oszlottak (2. táblázat és 1. ábra).

2. táblázat: Vas vármegye járási beosztása, 1890

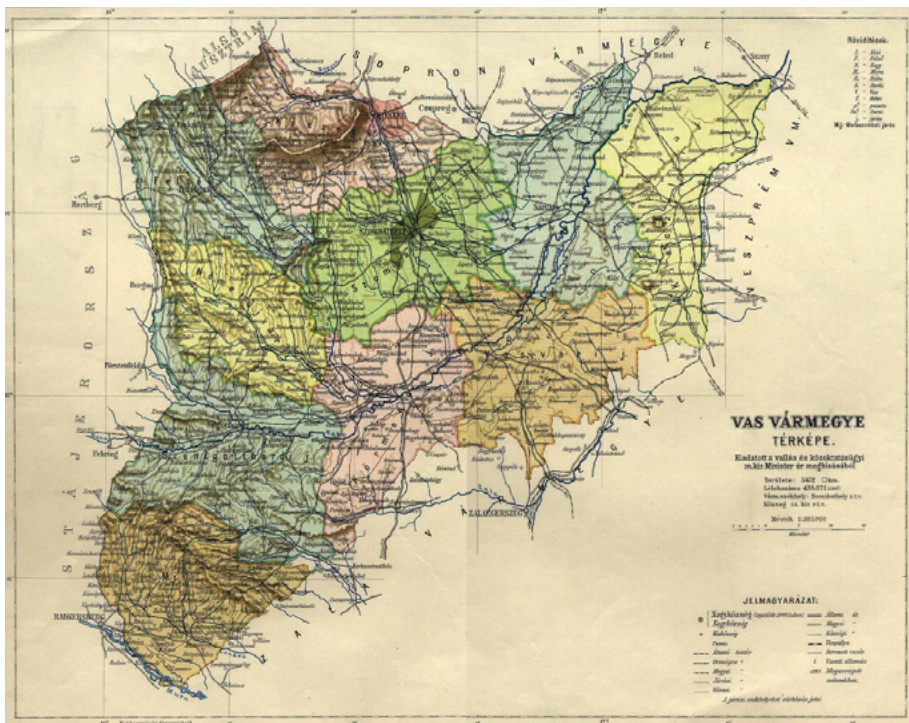
Table 2: District division of Vas county, 1890

Járas	Terület (kat. hold)	Népesség (fő)	Nagyközségek (db)	Kisközségek (db)
Felsőőri	83 417	45 362	2 (Felsőőr, Pinkafő)	58
Kiscelli	101 507	36 297	2 (Kiscell, Jánosháza)	39
Körmendi	91 265	30 052	1 (Körmend)	54
Kőszegi	74 323	25 072	1 (Rohonc)	52
Muraszombati	91 606	44 986	0	114
Németújvári	74 883	34 343	0	51

Sárvári	94 265	32 872	1 (Sárvár)	47
Szentgotthárdi	117 749	53 245	1 (Szentgotthárd)	79
Szombathelyi	105 548	34 106	0	66
Vasvári	97 745	30 827	0	50
Járások összesen	932 308	367 162	8	610
<i>Köszeg szabad királyi város</i>	8 723	7 076	0	0
<i>Szombathely püspöki város</i>	5306	20 405	0	0
Vármegye összesen	946 337	394 643	8	610

*Forrás: Borovszky, 1898 alapján saját szerkesztés.
Source: Borovszky, 1898 based on own editing.*

*1. ábra: Vas vármegye közigazgatási beosztása, 1910
Figure 1: Administrative division of Vas county, 1910*

*Forrás: maps.hungaricana.hu.
Source: maps.hungaricana.hu.*

Vas vármegye 10 járásra történő felosztását megelőzte, hogy az országgyűlés 1871-ben 25 fős bizottságot küldött ki a járásbíróságok székhelyének megállapítására, ugyanis a járások kialakítása elsősorban a bíraskodás területi allokációjával járt együtt. A bizottság Vas vármegyére az eddigi 24 járás helyett 10 járásbírósaót, azaz járást javasolt. A megye is bizottságot küldött ki, amely felterjesztést küldött az igazságügyi miniszterhez, hogy tíz helyett 12 járás legyen, az országgyűlési bizottság által javasolton túl még Vasvár és Vashidegkút (ma Cankova, Szlovénia) is legyen járási székhely. Ha mégis tíz járásbírósaó, tehát tíz járás lesz, akkor inkább Vasvár legyen és ne Jánosháza „*miután Vasvár fekvésénél fogva alkalmasabb az esetre, ha a megye területén csak 10 járásbírósaó állítatik fel, azok egyikének székhelyül Jánosháza helyett Vasvár feleltessék ki*” (Kövér, 2020).

Az országgyűlés végül is a tíz járás mellett döntött, de elfogadta a vármegye azon kérését, hogy az akkor gazdaságilag és társadalmilag is virágzó Jánosháza helyett a vármegye egykori székhelyét, Vasvárt jelölje ki járásközpontnak. Vas vármegye tíz járásra történő felosztása egészen a trianoni határmódosításokig fennállt.

2. TRIANONTÓL A KOMMUNISTA FORDULATIG (1920–1950)

2.1. A trianoni béke hatása Vas vármegye közigazgatására

A történelmi Vas vármegye területi egysége az első világháború végén szűnt meg, miután Muraszombat környékére délszláv katonai alakulatok vonultak be. Ausztria csak 1921 végén tudta hivatalosan is birtokba venni a neki ítélt településeket, majd a következő években további határmódosulások következtek, melynek során 1923-ban kilenc község (Alsó- és Felsőcsatár, Horvátlövő, Kis- és Nagynarda, Magyar- és Németkeresztes, Pornóapáti, Szentpéterfa) került vissza hazánkhoz. Ezzel egyidejűleg megtörtént az eredetileg Magyarország területén maradt Lovászd (ma: Luising, Heiligenbrunn község településrésze), illetve Rótfalva (ma: Rattersdorf) és Rendék (ma: Liebing) átadása Ausztriának, valamint a délszláv csapatok által megszállt Szomoróc is visszatért Magyarországhoz (Balizs, 2015).

A megye területének 62%-a (3284 km²) maradt hazánkban, beleértve mindkét várost is (Patkó, 2016). Az 1920-ban 612 elemet számláló vasi településállományból mindössze 294 helység (48%) maradt Magyarországon, 196-ot (32%) Ausztriához, 122-t (20%) pedig a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak ítélték (Kövér, 2020).

A veszteségek nem egyenletesen oszlottak meg a járások között. A 10 járásból mindössze három olyan volt, amelyet nem ért területi veszteség (Celldömölki, Sárvári, Vasvári) és további kettő, a Körmen di és a Szombathelyi, amelyek viszonylag csekély veszteséget szenvedtek, településeiknek 10-15%-át veszítették el. Szentgotthárd és Kőszeg hátországának kb. 2/3-át csatolták el, a Muraszombati és a Németújvári járás értelmezhetetlenül összezsugorodott, előbbiből három (Gödörháza, Magyarszombatfa, Velemér), utóbbiból mindössze egyetlen (Nemesmedves) falu maradt Magyarországon. A Felsőőri járást teljes egészében Ausztriához csatolták.

2.2. Vas vármegye közigazgatása a Horthy-korszakban

A két világháború között nagyobb szabású közigazgatási átalakításokat nem hajtottak végre, ezzel is erősítve a revízió indokoltságát és igényét. Az erősen megcsonkított vármegyéket is csak „*közigazgatásilag egyelőre egyesített*” névvel vonták össze. A városok pontosabb meghatározásával sem foglalkoztak, mai értelemben vett várossá nyilvánítási procedúra nem létezett.

A Vas megyei városállományban is mindössze annyi történt, hogy a rendezett tanácsú város helyett bevezetett megyei város státuszt Kőszeg és Szombathely is megkapta. Utóbbi 1942-ben a törvényhatósági jogú város rangot is,¹ de azt a világháború, majd e kategória 1950-es megszüntetése miatt nem sokáig élvezte (Csapó – Kocsis, 2006). Ennek ellenére az országos átlagba belesimult a megye városodottsága, hiszen a Horthy-korszakban is szűkmarkúan osztották a városi címeket. A két világháború között mindössze 11 település várossá nyilvánítására került sor, de abból 6 Nagy-Budapest 1950-es megszervezése után önállóságát is elveszítette.² A II. világháború végén 50 városi rangú település volt az országban, amelyből 11 törvényhatósági, 39 megyei város (rendezett tanácsú) címmel rendelkezett. Közülük 42 már a 20. század előtt megkapta a városi címet. 1945-ben az ország lakosságának 38,1%-a élt ezekben a helységekből (Kovacsicsné Nagy, 2013).

A belügyminiszter 148116-23 B.M. sz. leirattal elrendelte Vas vármegye új járási beosztásának megállapítását. A törvényhatósági bizottság az általa korábban kiküldött választmány javaslatát is figyelembe véve, azt részben elfogadva 1923. október 8-án úgy döntött, hogy a vármegye megmaradt területét hét járásba csoportosítja akként, hogy a csonka Muraszombati járás három és a Németújvári járás egy megmaradt községét a szomszédos Szentgotthárdi járáshoz csatolta. Az elcsatolás következtében megszűnt járások neveit a szomszéd járások neveivel egyesítve megőrzi a Szentgotthárdi-muraszombati, a Körmen-di-németújvári és a Kőszeg-felsőőri névalakban (Kövér, 2020). Ez a járási felosztás a korszak végéig fennmaradt.

A települések száma viszont jelentősen változott, a községösszevonások miatt csökkent. A folyamatot a kormányzat, a hatékonyabb közfeladat-ellátás érdekében ösztönözte.

2.3. A vármegye közigazgatása a koalíciós időszakban (1945–1950)

Vas vármegyében az 1945. január 20-i állapot szerint 247 önálló település volt, ami az 1923-as állapothoz képest 47-tel (16%-kal) kevesebb. A városok köre (Kőszeg és Szombathely megyei városok) nem változott, rajtuk kívül 245 község – közülük 15 nagyközség – volt. Összesen 84 körjegyzőség működött, amelyek közül 69-et csak kisközségek alkottak, öt kisközség pedig a 15 nagyközség központú körjegyzőségek valamelyikéhez tartozott.

A Független Kisgazdapárt vezette koalíciós kormány időszakában folytatódtak a községösszevonások (3. táblázat), de ezzel ellentétes folyamatként új községek szervezése is történt. Vashegyalja község Ritkaháza részéből önálló kisközséget hoztak létre,³ Sömjén-mihályfa községet pedig Kemenessömjén és Kemenesmihályfa kisközségekre kettéválasztották.⁴ Ekkor Németzsidány nevét a község képviselő-testület kérésének helyt adva Kiszsidányra változtatták.⁵

3. táblázat: Településegysítések Vas (vár)megyében, 1945–1950
 Table 3: Settlement unifications in Vas (Castle) County, 1945–1950

Év	Új település	Elődtelepülések	Jogszabály
1946	Sitke kisközség	Nagysitke és Kissitke kisközségek	152.031/1946. III. 9. BM sz. rendelet
1948	Püspökmolnári nagyközség	Rábamolnári és Püspöktemesi községek	164.763/1947. III. 2. sz. BM rendelet
1948	Vasszécseny kisközség	Vasszécseny és Lipárt községek	172.250/1948. III. 2. sz. BM rendelet
1949	Balogunyom kisközség	Balogfa és Nagyunyom kisközségek	163.326/1946. sz. BM rendelet
1949	Egervár kisközség	Déneslak és Egervár kisközségek	171.889/1948. III. 2. sz. BM rendelet
1950	Bozzai kisközség	Bárdos és Bozzai kisközségek	5203-10-22/1948. I. 8. BM sz. rendelet

*Forrás: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 alapján saját szerkesztés.
 Source: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 based on own editing.*

Érdekes kezdeményezés volt a Vas vármegye Törvényhatósági Bizottságának azon kezdeményezése a Belügyminisztériumnál,⁶ hogy Vas vármegyében állítsanak fel jánosházi járást 12 községgel és Őriszentpéteri járást 21 községgel. A döntés értelmében elkezdtek a két tervezett járás kialakítását: megalakultak az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) járási bizottságok és a rendőrkapitányságok (Horváth – Kránitz – Péter, 1988). A járási apparátusok végül is nem épültek ki, a két új járás nem jött létre.

A fentieknél lényegesebb, mélyrehatóbb és hosszabb távon hatással járó változások is végbementek a közigazgatásban a kommunista politikai fordulat következtében. 1949-ben minisztertanácsi rendelettel megszüntették a „vármegye” elnevezést, a „főispán” tisztségét és megbízását is.⁷ Helyette a „megye” fogalmát vezették be, és ennek első számú vezetője az „alispán” lett. A vármegyerendszer megszüntetése tartalmi változtatásokat is jelentett (pl. törvényhatósági, főispáni jogkör) és a rendelet nyomán módosultak a megyék határai és elnevezései. Szintén 1949-ben a jegyzői állásokat állami állásokká nyilvánították, ezért őket 1949. február 1-jétől nem az önkormányzatok, hanem a belügyminiszter nevezte ki.

Mindezek a szovjet típusú tanácsrendszer bevezetésének előkészítését szolgálták. A folyamat 1950-ben érte el célját.

3. A SZOCIALIZMUS IDŐSZAKA (1950–1990)

3.1. A közigazgatás jogi környezete az államszocialista időszakban

A II. világháborúban elszenvedett vereség maga alá temette a magyar polgári közigazgatást. Az 1949-es sztálini típusú alkotmány elfogadását követően került sor a helyi-területi közigazgatás átfogó reformjára. Az 1949. évi XX. törvény szerint az államhatalom helyi szervei a megyei tanács, a járási tanács, a városi tanács, a községi tanács, a városi kerületi tanács. Az Alkotmány azon rendelkezését, miszerint a helyi tanácsok az államhatalom helyi szervei, a tanácsokról szóló 1950 évi I. törvény (az ún. I. tanácsi törvény) értelmezte.

A nagyobb városok megyei, a kisebbek és kevésbé fontosak járási igazgatás alá kerültek, csupán a főváros nem tartozott területi hatáskörű szervek joghatósága alá. Ezzel egy időben felszámolódott a városi autonómia és az önkormányzatiság is, hiszen valamennyi város a centralizált állami irányítás alá került. 1949/1950-ben sor került a megyerendezésekre: a vármegye név megyére változott és a trianoni döntést elismerve a csonka megyéket megszüntették és más megye területébe olvasztották be (pl. Sopron megye). Több helyütt a régi, polgári hagyományokkal rendelkező városokat megfosztották megyeszékhely rangjuktól és helyettük újabb, erősebb munkásosztállyal rendelkező városokat neveztek ki: pl. Esztergom vs. Tatabánya, Balassagyarmat vs. Salgótarján, Gyula vs. Békéscsaba. Ekkor alakult ki a ma is fennálló, 19 elemet számláló megyerendszerünk.

A közigazgatás átalakítása jelentős mértékben érintette a települések fejlődésének a lehetőségeit, hiszen a közigazgatási hierarchiában betöltött szerepük döntően meghatározta, sőt determinálta, hogy mennyi fejlesztési forráshoz jutnak. A szocialista időszakban a települések boldogulását tehát inkább az határozta meg, hogy mekkora a népességük, semmint az, hogy hol helyezkednek el. Ezért volt kulcskérdés minden településnek, hogy mikor tudnak előrelépni a ranglétrán, nagyközségi, esetleg városi címet kapni. Ez a folyamat együtt járt a városok mesterséges növelésével, addig önálló települések központhoz történő csatolásával.

A városi rang megadása az ötvenes évektől kezdve tisztán állami (elsősorban pártpolitikai) akarat kérdése lett. Maga a városi jogállás pedig egyértelmű előnyökkel járt. Az állam csak visszafogottan élt a várossá nyilvánítás lehetőségével. Ebben az időszakban nem volt a mai értelemben vett várossá nyilvánítás, hanem a Minisztertanács döntött a megyei tanácsok és a megyei pártbizottságok javaslata alapján arról, hogy mely településnek adja meg a városi címet, amelynek előírásait az Elnöki Tanács 1954-ben kiadott 9. számú törvényerejű rendelete szabályozta (Kiss, 1998).

Ebben a bő negyedszázadban 26 település kapott városi rangot, közülük 9 szocialista város és 17 régi, nagyvárosi hagyományokkal rendelkező helység. 1971-re hazánkban 76 városi jogállású települése lett.

A hazai településfejlesztésben új szakasz kezdődött az 1970-es évek elején, a várossá nyilvánítási elvek szakszerűvé és tudatosává váltak.

Elfogadták 11/1971. (III.31.) számú Kormányrendeletet, amely meghatározta és előírta a községek nagyközséggé válásának feltételeit, mivel alig volt nagyközség. Nagyközséggé lehetett nyilvánítani (a megyei tanácsok javaslatára) a minimum 5 ezer fős községeket, vagy azokat a községeket (lakosságszámtól függetlenül), amelyek:

- járási székhelyek vagy
- városiasodó jellegűek (pl. *Répcelak*) vagy
- országos jelentőségű gyógy- és üdülőhelyek (pl. *Bük*) voltak.

A fentiek alapján 1971 és 1973 között 287 községet nyilvánítottak nagyközséggé. Ennek a jelentősége fontos, hiszen 2014-ig csak nagyközségek kezdeményezhették várossá nyilvánításukat.

1971-ben elkészült és az 1007/1971 (III. 16.) számú Kormányhatározattal elfogadott Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió (OTK), amely meghatározta, hogy hosszú távon 130 település tölthet be városi szerepkört. Az OTK tehát meghatározta a városhálózat fejlődését.

Az OTK szellemiségében 1974-ben állították össze és határozták meg a várossá válás kritériumait. Ez 23/1974. ÉVM-MTTH együttes közlemény az addig készült legpontosabb meghatározását és körülírást adta a magyar városoknak. Legfőbb feltétel volt a városias szerepkör és minimum 8 ezer fős lélekszám.

A tudatos városfejlesztés hatására 1971-től 1983-ig összesen 21 település kapott városi címet. Ahol a települések nem érték el a 8 ezer fős határt, községeket csatoltak hozzájuk. 1983-ra 97-re emelkedett a városi jogállású településeink száma. Az 1970-es évek második felében haladta meg először a városlakók száma a falvakban élőkét (Csapó – Kocsis, 1997).

Az 1980-as évektől a várossá nyilvánítás már nem járt közvetlen gazdasági vagy anyagi előnnyel, de a megyék még mindig jelentősen támogatták a kiszemelt nagyközségeket. A járási rendszert felváltó városkörnyéki igazgatás bevezetésétől (1984) az ún. városi jogú nagyközségeket három lépcsőben (1984-ben 12 db, 1986-ban 18 db, 1989-ben 41 db) várossá nyilvánították, ami addig soha nem látott városodási hullámot indított el (Csapó – Kocsis, 1997).

Az új városok többsége rendelkezett a kisvárosokra jellemző, és elvárt központi szerepkörökkel, de lakosságuk jórészt alatta maradt a 10 ezer főnek, sőt megjelentek az 5 ezer fő alatti törpevárosok is (pl. Vasvár). 1983–1990 között 71 települést nyilvánítottak várossá, ami azt jelenti, hogy bő hét év alatt a városok csoportja addig soha nem látott mértékben és ütemben több mint másfélszeresére nőtt, elérte a 168-at. Az abszolút történelmi csúcs az 1989-es esztendő volt, amikor 41 nagyközség kapott városi rangot (www.varossanyilvanitas.hu). 1982-ben 96 város volt hazánkban, és ezekben élt az ország népességének 53%-a (Beluszky – Győri, 2008).

A városok számának gyors növekedése több tényezővel magyarázható, amelyek közül a legfontosabbak:

a) csökkentek az állami források, és ez egyrészt csökkentette a községek és városok közti minőségi lejtőt, másrészt pedig a gyengülő politikai hatalom egyre nehezebben tudott ellenállni a különböző követeléseknek, illetve kritikáknak.

b) az 1984. január 1-jével bevezetett városkörnyéki rendszerben több városkörnyék központja községi jogállású település lett, így kézenfekvő volt ezeknek várossá nyilvánítása.

Mindezek eredményeként 1990. január 1-jén már 166 városi jogállású település volt hazánkban, ami nagyfokú korrelációt mutatott a sokoldalú funkciókkal rendelkező „valódi” városok körével (Beluszky – Győri, 2008).

A járások szerepe többször is átalakult a korszakban: a nemesi vármegyék fennállása idején igazgatási és igazságszolgáltatási fórum, majd 1948-tól kizárólag igazgatási feladatokat ellátó szerv volt egészen 1971-ig. Ekkortól a megyei tanácsok igazgatási-végrehajtó szerveiként járási hivatalokat szerveztek, ezzel együtt megszűntek testületi szerveik. 1983. december 31-én Magyarországon megszüntették a járásokat, helyettük városkörnyéki igazgatást vezettek be, amelyek a rendszerváltáskor az önkormányzatiság kiépültével megszűntek.

A települési szinten is számottevő változások történtek a szocializmus bő négy évtizede alatt. 1945–1948-ig, ahogy azelőtt, a kisebb települések (kisközségek, esetleg egyes nagyközségek) hivatali ügyeik közös ellátására körjegyzőségeket alkothattak. A tanácsrendszer ideje alatt a körjegyzőségeket közös tanácsok váltották fel, amelyek esetében a közös tanácsi székhelyhez nem önkéntesen csatlakozhattak az ún. társközségek, hanem az Elnöki Tanács döntött a hovatartozásukról.

1950-ben valamennyi településen megalakultak a tanácsok, majd a sokasodó közfeladatok miatt egyre több települést osztottak be közös tanácsba, ezáltal drasztikusan csökkent az önálló tanácsok száma a korszakban.

3.2. Vas megye közigazgatása a Rákosi- és Kádár-korszakban

Az 1950. február 1-én létrejött Vas megye, a Zalaéhoz csatolt 3 (Egervár, Gősa, Vasboldogasszony), a Veszprémhez került 4 (Egyházaskesző, Kemeneshőgyész, Magyargencs, Várkesző) és a Győr-Sopronhoz csatolt Kemenesszentpéter községek kivételével megtartotta a teljes Vas vármegye területét. Ezzel egyidejűleg a megszűnt Sopron vármegyétől 16 település (Csepreg, Bő, Bük, Chernelházadamonya, Horvátszidány, Iklanberény, Kiszsidány, Lócs, Mesterháza, Nagygeresd, Nemesládony, Ólmod, Peresznye, Sajtoskál, Simaság, Tompaládony) került át Vas megyéhez, amelynek mai területi kiterjedése (3336 km²) is ekkor alakult ki. Az idecsatolt települések közül Csepreg és Sajtoskál a középkorban mezőváros volt, de előbbi az átcsatolással egy időben, utóbbi már korábban községgé süllyedt vissza (Gróf – Németh – Pozsgai, 2016).

Vasban az 1950-es átszervezésnél az addigi hét járás még megmaradt (2. ábra), a Sopron megyétől átkerült Csepregi járást felosztották a meglévők között, az Írottközi járást átneveztek Kőszeginek, a Körmend-németújvárit pedig Körmendinek (Patkó, 2016). A közigazgatás szocialista átszervezése remek alkalmat adott arra, hogy a településhierarchiát is az új elveknek megfelelően átalakítsák. Ahogy az országban, úgy Vasban is több helységet lefokoztak. Szombathely és Kőszeg városi rangja megmaradt ugyan, de megyei városi rangjuk elveszett. A korábbi hét nagyközségből az 1950-es visszaminősítésük után csak négy maradt (Körmend, Sárvár, Szentgotthárd és Vasvár), Celldömöltkől, Jánosházától és Véptől viszont ugyanúgy megvonták a címet, mint a már említett Csepregtől vagy a szintén Vas megyéhez került Büktől (Petrikné Vámos, 1996). Több szakaszban csökkentették a járások számát: 1954-ben a Kőszegi, 1969-ben a Szentgotthárdi és a Vasvári, 1978-ban pedig a Celldömölki járást szüntették meg (Patkó, 2016). A járási rendszer 1983. december 31-i megszüntetéséig csak a Szombathelyi, a Körmend-i és a Sárvári járás maradt meg, illetve állt fenn.

2. ábra: Vas megye közigazgatási beosztása, 1950
Figure 2: Administrative division of Vas county, 1950

Forrás: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 alapján saját szerkesztés.

Jelmagyarázat: 1=Kőszegi járás, 2=Szombathelyi j., 3=Sárvári j., 4=Céldömölki j., 5=Szentgotthárdi j., 6=Körmendi j., 7=Vasvári j.

Source: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 based on own editing.

Legend: 1=Kőszeg district, 2=Szombathely d., 3=Sárvári d., 4=Céldömölki d., 5=Szentgotthárd d., 6=Körmendi d., 7=Vasvári d.

A Kádár-korszak konszolidációs időszakában, az 1960-as évektől a gazdasági dekoncentráció együtt járt a közigazgatás központosításának némi oldásával is. Ez megmutatkozott a városi cím adományozásának csekély fellendülésével. Vasban Sárvár már a középkorban jelentős gazdasági és kulturális hatással bíró mezőváros volt, és a kiegyezéstől kezdődően jelentős gyáripari kapacitást épített ki és azt a szocializmusban is tovább tudta fejleszteni. Az 1902-ben Tizenháromváros és Vármellék, 1912-ben pedig Sár és Péntekfalva Sárvárral történő egyesítése révén 1920-ra Vas megye második legnagyobb városa lett (Baranyai, 2010a; Baranyai, 2010b; Csapó – Lenner, 2014b). 1968-ban csatolták hozzá Rábasömjéنت, továbbá Sitkétől Kanotapusztát, Lánkapusztát, Földvárpusztát, Saroltamajort, Csényétől Újmajort, valamint az Ostffyasszonyfa-vasútállomást (Csapó, 2010). Sárvár 1968. augusz-

tus 20-i hatállyal kapta vissza 1871-ben elvett városi címét és lett Vas megye harmadik városa (Csapó, 2010).

A későbbi várossá nyilvánítások szempontjából fontos, hogy az 1960-as évtizedben több vasi település kapta vissza nagyközségi rangját. 1969-ben Celldömölk, 1970-ben pedig Jánosháza és – újként – Répcelak.

Az 1971-es OTK meghatározta a településhálózat fejlesztési irányait és ütemét. Vas megyében a dokumentum távlatának első üteméig, 1985-ig Celldömölk, Körmend, Szentgotthárd és Vasvár nagyközségek várossá nyilvánítását javasolta, Csepreggel, Jánosházával, Óriszentpéterrel és Répcelakkal távlatilag is nagyközségeként számolt. Ez biztosította azt, hogy a már városi rangú Szombathellyel, Kőszeggel és Sárvárral együtt valamennyi, OTK által megnevezett felső- és középfokú központ a megyében városi jogállású település legyen.

1971–1983 között Celldömölk (1978), Körmend (1978) és Szentgotthárd (1983) kapta meg a városi címet (Lenner, 2005; Csapó – Lenner, 2004a; www.varossanyilvanitas.hu). Szentgotthárd némi késését az is okozta, hogy 1974-ben a városok minimális lakosságszámát 8 ezer főben határozták meg, amit az csak több, addig önálló község – Farkasfa, Jakabháza, Máriaújfalu, Rábafüzes és Rábatótfalu – hozzácsatolásával tudott elérni.

Gyarapodott a nagyközségek csoportja is (4. táblázat).

4. táblázat: Vas megye mai területének nagyközségei, 1971–1988
Table 4: Large municipalities in the present territory of Vas county, 1971–1988

Nagyközséggé nyilvánítás éve	Település
1871	Körmend
1871	Sárvár
1871	Vasvár
1889	Szentgotthárd
1969 (1871)	Celldömölk (Kiscell)
1970 (1886)	Csepreg
1970 (1871)	Jánosháza
1970	Répcelak
1971	Óriszentpéter
1983 (1902)	Bük
1988 (1926)	Vép

*Forrás: Petrikné Vámos, 1996 alapján saját szerkesztés.
Source: Petrikné Vámos, 1996 based on own editing.*

Noha az 1971 elején a fentiekben említett kormányrendelet legalább 5 ezer főt írt elő a nagyközségi címhez, az ennél kisebb Óriszentpéter és Bük is megkapta azt. Az előbbi az

OTK-ban vizionált térszervező szerepének, utóbbi pedig a turizmusban kiépített speciális szerepkörének köszönhetően nagyközséggé válását.

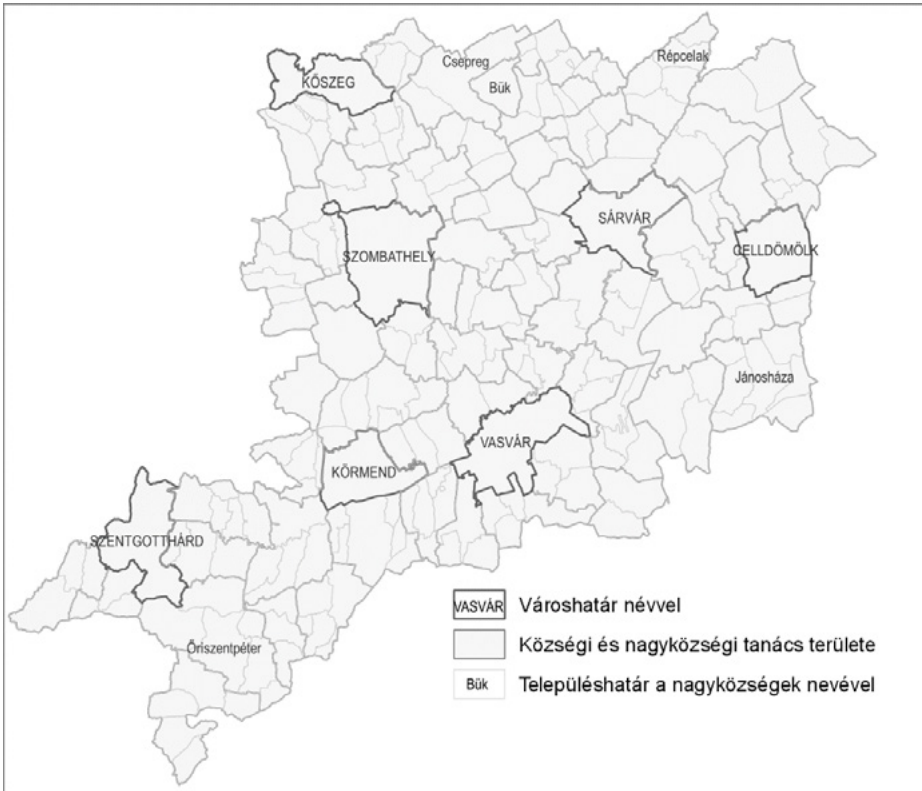
1983-ban szigorították a várossá nyilvánítási kritériumokat, és ekkor szüntették meg a járási rendszert. Helyette 1984. január 1-i hatállyal a városkörnyéki igazgatást vezették be, ami Vas megyében azt jelentette, hogy a négy járást hét városkörnyék váltotta fel, aminek a központjai megegyeztek a korábbi, 1945–1954 között fennálló hét járásával (3. és 4. ábra).

3. ábra: Vas megye közigazgatási beosztása, 1984
Figur 3: Administrative division of Vas county, 1984

Forrás: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 alapján saját szerkesztés.
Source: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 based on own editing.

4. ábra: Vas megye közigazgatási beosztása, 1988
 Figure 4: Administrative division of Vas county, 1988

*Forrás: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 alapján saját szerkesztés.
 Source: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 based on own editing.*

A városkörnyék már a nevében is mutatja, hogy a központi települése város kellene, hogy legyen. Ez Vasban 6 városkörnyékre volt igaz, egyedül a Vasvárra nem. A település túl kicsi volt ahhoz, hogy egy lépésben várossá emeljék, ezért 1984-ben – Vas megyében egyetlenként – városi jogú nagyközséggé nyilvánították. Kismáxfát már 1978-ban hozzácsatolták, amit 1986-ban Nagymáxfá és Alsóújlak követett és így ebben az évben várossá nyilvánították (Patkó, 2016; Petrikné Vámos, 1996). Minden erőfeszítés ellenére a település lakossága nem érte el az 5000 főt, vagyis Vasvár lett Vas megye újkori történetének első törpevárosa.

A nagyközségek sora is bővült ebben az időszakban. 1988-ban Vép kapta meg ezt a címet (Petrikné Vámos, 1996). Ez azt jelenti, hogy a rendszerváltáskor Vasban hét város mellett hat nagyközség volt, amelyek a városok utánpótlását jelentették és bő 20 év alatt városok is lettek.

A városok és a nagyközségek gyarapodásával szemben a községek és az önálló tanácsok száma rendületlenül csökkent a korszakban (5. táblázat).

5. táblázat: Közigazgatási egységek Vas megyében, 1950–1986
 Table 5: Administrative units in Vas County, 1950–1986

Közigazgatási egység/év	1950	1966	1969	1970	1977	1985	1986
Járások száma*	7	6	6	4	4	7	7
Városok száma	2	2	3	3	3	6	7
Nagyközségek, községek száma	229	229	225	222	221	209	206
Ebből: önálló (nagy)községi tanács	188	128	50	15	10	8	8
(nagy)községi közös tanács	20	44	63	62	60	57	57
társközségek	21	101	175	207	211	144	141
Települések összesen	231	231	228	225	224	215	213
*1984-től városkörnyék							

*Forrás: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 alapján saját szerkesztés.
 Source: Horváth – Kránitz – Péter, 1988 based on own editing.*

A települések számának csökkenése 231-ről 213-ra nem drámai mértékű (-7,8%), az önállóságukat elvesztő községeké viszont annál inkább. 1950-ben a vasi települések 82%-a önálló tanáccsal rendelkezett, 1986-ban viszont már csak 7%-uk. Mindkettő folyamatnak alapvetően a kistelepülések voltak a szereplői. A településállomány számszerű csökkenése mögött a több hasonlóan kis méretű települések összevonása, illetve a városossá nyilvánításokat megelőző központi településekhez történő község hozzácsatolások állnak. Az összevonások sok esetben a településméret növelése okán egy fejlődést indított el az utódtelepülésen, a városokhoz csatolások viszont gyakran csak a községek periferezálódását növelte. Vas megye kisvárosaiban és nagyközségeiben gyarapodó, községeiben viszont változatos fejlettségi szintet mutató, de alapvetően önrendelkezését folyamatosan veszítő, központosítottan irányított településállománnyal érte meg a rendszerváltást.

4. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI IDŐSZAK (1990-TŐL)

4.1. A közigazgatás jogi környezete a harmadik köztársaságban

A helyi önkormányzást szabályozó 1990-es önkormányzati törvény (1990. évi LX. tv., rövidítve: Ötv.) kimondta, hogy „A helyi önkormányzatok alapjai egyenlők”. A települések közötti hierarchia jogi szempontból megszűnt, és így minden település saját sikereinek a kovácsa vagy kudarcainak elszenvedője lett. Az önkormányzatokra delegált kötelező feladatok ellátásához a helyhatóságok jogosultak ugyan állami normatíva igénybevételére, de a feladat egyre több, a hozzájuk rendelt központi forrás pedig egyre kevesebb lett.

Felértékelődtek az önkormányzatok sajátos bevételei, különösen az általuk kivethető helyi adók. A helyhatóságok eltérő adóerőképessége miatt addig soha nem látott mértékű fejlettségbeli különbségek alakulhattak ki – akár egymással közvetlenül szomszédos – települések között. A szocializmussal ellentétben, a demokráciában egy helység boldogulását immár nem feltétlenül a mérete, hanem az elhelyezkedése határozza meg. Amíg a szerencsés – pl. nagyváros közeli, Balaton parti stb. – fekvésűek jelentős fejlesztéseket tudtak véghez vinni, addig a belső vagy külső perifériákon tengődők gyakran a puszta működésükben is eladósodtak.

Korábban a járási, majd a városkörnyéki igazgatás megszűnése után a rendszerváltás-kor megalakult önkormányzati rendszer végletesen atomizálódott, hiszen nem volt alsó középszint a települési és a megyei szint között. A helyhatóságok közötti együttműködés ad hoc jellegű volt, ellátandó feladatonként eltérő hatáskörrel és területi illetékességgel működő önkéntes önkormányzati társulásokat, illetve projekt-társulásokat (SAPARD-térség, LEADER társulás stb.) alakítottak, valamint megjelentek az uniós statisztikai adatgyűjtéshez igazodó NUTS-rendszer elemei a KSH tervezési-statisztikai kistérségei. A hivatali ügyintézés gördülékenyebbé és költségkímélőbbé tétele érdekében növekedett a körjegyzőségek száma. Többféle állami hatósági feladatot is önkormányzatok láttak el, jó példa erre az okmányirodák hálózata, amelyek szakmai felügyeletét a körzetközponti jegyzők látták el.

A települések dinamikus fejlődésének egy lehetséges útját a városi cím elérésében látták a helyi közösségek. Először szabályozta törvény a várossá nyilvánítást, de egyben liberalizálta is azt. A törvény a várossá nyilvánításokról csak azt mondta ki, hogy „*a nagyközség a várossá nyilvánítást akkor kezdeményezheti, ha a városi cím használatát fejlettsége és térségi szerepe indokolja*”. A település képviselő-testülete kezdeményezhette, a pályázatot a belügyminiszter terjesztette fel a köztársasági elnöknek, aki döntött a városi cím adományozásáról. Ezen túl a törvény nem szabályozta a kérdést, sőt közölte, hogy a várossá nyilvánítást nem indokolt részletes feltételekhez kötni. Várossá nyilvánítási dömping indult el az országban: az ezredfordulón 226, 2015-ben 346 város volt hazánkban.

Az önkormányzati rendszer eladósodása miatt új önkormányzati törvényt (2011. évi CLXXXIX. tv., rövidítve Möt.v.) alkottak, ami a helyhatóságok normatív finanszírozása helyett az eltérő adóerőképességet is figyelembe vevő feladatfinanszírozást vezetett be. Az önkormányzati feladatok ellátására alakult kistérségi társulások helyett az államigazgatási feladatok végrehajtására szerveződő járási rendszert vezettek be, amelyek a szintén újonnan felállított megyei kormányhivatalok szervezeti egységei. Jelenleg Magyarországon 197 járás működik, közülük 23 a fővárosban, a kerületeknek megfelelő területi beosztásban.

A körjegyzőségek helyett közös önkormányzati hivatalok (továbbiakban: KÖH) alakultak, nagyjából az elődjéhez hasonló feladatrendszerrel (6. táblázat).

6. táblázat: Önkormányzatok és önkormányzati hivatalok Magyarországon, 2024
 Table 6: Local governments and local government's municipal offices in Hungary, 2024

Vármegye/főváros	Közös önkormányzati hivatalok		Önálló hivatalok száma*	Hivatalok összesen	Önkormányzatok száma
	száma	tag-települései			
Bács-Kiskun	34	77	43	77	120
Baranya	50	295	7	57	302
Békés	19	49	27	46	76
Borsod-Abaúj-Zemplén	81	321	38	119	359
Csongrád-Csanád	13	33	28	41	61
Fejér	25	67	42	67	109
Győr-Moson-Sopron	46	159	25	71	184
Hajdú-Bihar	19	48	35	54	83
Heves	39	99	23	62	122
Jász-Nagykun-Szolnok	20	46	33	53	79
Komárom-Esztergom	21	53	24	45	77
Nógrád	40	122	10	50	132
Pest	27	65	123	150	188
Somogy	53	236	11	64	247
Szabolcs-Szatmár-Bereg	64	184	46	110	230
Tolna	28	100	10	38	110
Vas	39	212	5	44	217
Veszprém	47	207	11	58	218
Zala	47	252	7	54	259
Fővárosi és fővárosi kerületi önkormányzati hivatalok			24	24	24
Összesen	712	2625	572	1284	3197
*Beleértve a vármegyei önkormányzati hivatalokat is					

Forrás: Belügyminisztérium, 2024.
 Source: Ministry of Interior, 2024.

2023. július 1-jével a „megye” elnevezés újra „vármegyére” változott (Alaptörvény 35. cikk (2) bekezdés módosítása).

4.2. Vas (vár)megye közigazgatása a jelen korszakban

A megye településállománya a rendszerváltást követően alig változott, mindössze hárommal, 216-ra nőtt, aminek forrása Alsóújlak és Tormásliget kiválása Vasvárból, illetve Csepregből, valamint Sömjénmihályfából alakult két község, Kemenesmihályfa és Kemenessömjén. 1990 decemberétől Szombathely megyei jogú város lett, a városok száma pedig csaknem megduplázódott az azóta eltelt három és fél évtizedben. A sort az egykori mezőváros, Csepreg kezdte, amikor 1995-ben városi címet kapott. Őt az iparosodott Répcelak (2001), az Őrség természetes térszervező központja, Óriszentpéter (2005), a fürdőtelepülés Bük (2007), az agglomerációs típust képviselő Vép (2009) folytatta, majd 2012-ben az egykori kereskedőváros, Jánosháza zárta. 2024-ben Magyarország 3155 településéből 348 (11%) rendelkezik városi ranggal, Vas vármegyében a 216-ból 13 (6%).

A települések hivatali ügyeik közös intézésére körjegyzőségeket hoztak létre (7. táblázat). 1992 és a körjegyzőségek 2012-es megszűnte között a körjegyzőségi székhelyek száma 30%-kal nőtt (52-ről 68-ra). Emögött az a folyamat húzódtott meg, hogy az önkormányzatiság kialakulásával a közös tanácsokból „kiszabadult” községek egy része megpróbált a saját maga ura lenni, de csakhamar belátta, hogy együtt könnyebb. Alacsonyabb kiindulási bázisról ugyan, de hasonló folyamat játszódott le a rendszerváltáskor, mint 1950-ben. Először megszokasodtak a saját helyhatóságot működtető települések, majd belátva az ezzel felmerülő anyagi terheket, növekedett az együttműködési szándék. 1986-ban 15 önálló tanács, 2012-ben csaknem ugyanannyi, 18 önálló hivatal működött a megyében.

A körjegyzőséget működtető települések aránya 2012-ben csaknem ugyanannyi volt, mint a közös tanácsok aránya 1966-ban (91,6%, illetve 93%). Ez az egyes településcsoportokon belüli „természetes módon” kialakult régi és ezáltal szoros kapcsolatrendszereket mutatja, amelyek korszakokon, akár évtizedeken átívelve akkor is fennállnak és megmaradnak, ha együttműködésüket közös tanácsnak vagy éppen körjegyzőségnek nevezik. A közös tanácsok, illetve a körjegyzőségek jellemzően 3-4 önkormányzat együttműködését jelentették (átlag: 3,47, illetve 2,9), amely a napi ügyintézési gyakorlatban is praktikus üzemmelretet és az ügyfél számára vállalható utazási távolságot eredményezett.

7. táblázat: Közigazgatás Vas megyében, 1992–2012
 Table 7: Chief clerks' regional municipal offices in Vas County, 1992–2012

Év	Közigazgatás/ székhely	tag	együtt	tagok száma (székhelyvel együtt)												összes település	önálló hivatal	önálló hivatalok munkatársak településeinek aránya %	közigazgatás települések aránya %
				2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12					
				Vas megye															
1992	52	102	154	22	18	5	6	1						213	59	27,70	72,30		
1993	52	97	149	24	17	6	4	1						215	66	30,70	69,30		
1994	50	94	144	23	16	6	4	1						216	72	33,33	66,67		
1995	49	97	141	22	17	5	4	1						216	75	34,72	65,28		
1996	51	95	146	23	18	5	4	1						216	70	32,41	67,59		
1997	50	93	143	23	17	5	4	1						216	73	33,80	66,20		
1998	50	94	144	23	16	6	4	1						216	72	33,33	66,67		
1999	51	94	145	24	17	5	4	1						216	71	32,87	67,13		
2000	53	96	149	26	17	5	4	1						216	67	31,02	68,98		
2001	56	102	158	27	19	4	5	1						216	58	26,85	73,15		
2002	58	103	161	30	18	4	5	1						216	55	25,46	74,54		
2003	59	103	162	32	17	4	5	1						216	54	25,00	75,00		
2004	60	108	168	29	21	4	5	1						216	48	22,22	77,78		
2005	60	109	169	28	22	4	5	1						216	47	21,76	78,24		
2006	60	110	170	28	22	3	6	1						216	46	21,30	78,70		
2007	61	112	173	29	21	4	6	1						216	43	19,91	80,09		
2008	65	119	184	30	24	4	6	1						216	32	14,81	85,19		
2009	66	123	189	28	27	4	6	1						216	27	12,50	87,50		
2010	66	125	191	28	26	5	5	2						216	25	11,57	88,43		
2011	67	126	193	29	26	5	5	2						216	23	10,65	89,35		
2012	68	130	198	27	29	5	5	2						216	18	8,33	91,67		

Forrás: Belsőminisztérium, 2024.
 Source: Ministry of Interior, 2024.

5. ábra: Vas megye közigazgatási beosztása, 2024.
Figure 5: Administrative division of Vas county, 2024.

Forrás: Belügyminisztérium, 2024.

Jelmagyarázat: 1=Kőszegi járás, 2=Szombathelyi j., 3=Sárvári j., 4=Celldömölki j., 5=Szentgotthárdi j., 6=Körmendi j., 7=Vasvári j.

Source: Ministry of Interior, 2024.

Legend: 1=Kőszegi district, 2=Szombathelyi d., 3=Sárvári d., 4=Celldömölki d., 5=Szentgotthárd d., 6=Körmendi d., 7=Vasvári d.

Vas megyében a kilenc kistérség helyett hét járást alakítottak, amelyek székhelyük és nagyjából a területi illetékességük tekintetében is hasonlóak voltak a Trianon óta eltelt bő száz éves időszak zömében működő járásokéval. A megszűnő Csepregi és Óriszentpéteri kistérségi társulások helyett nem alakítottak járásokat. Előbbit a Kőszegi és a Sárvári, utóbbit a Körmendi és a Szentgotthárdi járás között osztották fel.

A körjegyzőségeket felváltó KÖH-ok kialakításánál a kormányzat részéről a méretgazdaságosság volt a döntő, ezért néhány kivételtől – pl. a nemzetiségi falvak esetében – eltekintve pénzügyi ösztönzőkkel a soktelepüléses, nagy kiterjedésű KÖH-ok létrehozását

favorizálta. Ez sikerült is, hiszen Vas vármegyében 2024-ben 39 KÖH működött, amelyhez 212 helység tartozott, ami az összes 216 település 98,1%-a és mindössze négy önkormányzat működtetett önálló hivatalt. Egy KÖH-re átlagosan 5,4 település jutott, de akadnak olyan KÖH-ök is, amelyekhez több mint tíz helyhatóság tartozik, és több olyan is található, amely a többi taggal területileg közvetlenül nem érintkező községet is magába foglal. Az alsó szintű közigazgatás ilyen fokú koncentrációja korábban nem volt tapasztalható.

ÖSSZEGZÉS

Vas (vár)megye kiegyezés utáni közigazgatásának vizsgálatából az alábbi főbb következtetések vonhatók le:

- A (vár)megye területe többször és jelentősebb mértékben változott az elmúlt bő 150 évben, mint az azelőtti több mint nyolcszáz esztendőben.
- Vas egyike azon vármegyéknek, amelyik a honfoglalás korának természetes településrendjét, az aprófalvas települési szerkezetet némileg megőrizte. A vármegye 1950-ben kialakult mai területén nem sokkal – 231-ről 216-ra (6,5%-kal) – csökkent az önálló települések száma. A szocializmust itt nem lehet falurombolással vádolni.
- Annak ellenére, hogy gazdasági szempontból az ország egyik legfejlettebb vármegyéje, a kevésbé urbanizáltak közé tartozik. Településeinek 6%-a város, népességének 61,5%-a város lakó, az országos arány 11, illetve 70,2%.
- Nagy a városi lejtő, az első és a második legnagyobb város – Szombathely és Sárvár – népessége között 5,5-szeres a különbség. A 13 város több mint fele 5 ezer alatti törpeváros, azok viszont egyenletesen fedik le a vármegye területét, ami a lakosság közszolgáltatásokkal való egyenletesebb területi ellátását segíti elő.
- Úgy tűnik, hogy a hetes járásbeosztás volt időben a legstabilabb. Újra-újra felmerülő kérdés volt és lesz az Őrség és a Sopron vármegyétől átszatolt Répce mente önálló járássá szervezése.
- A tapasztalat azt mutatja, hogy a kiegyezéskor kialakult szolgáltató állam keretei között Vas (vár)megyében a települések együttműködése viszonylag stabil csoportokat formált, amelyek egy-egy egységet képeznek a közigazgatásban. A jellemző 3-4 darabos üzemméretük csak a KÖH-ök kialakítása után nőtt meg, ami miatt az állampolgár fizikailag messzebb került az ügyintézés helyétől.

A főbb megállapítások, következtetések sora még bővíthető lenne, illetve egyesével is megérnének önálló kutatást és feldolgozást.

JEGYZETEK

- 1 Az 1942. XXIII. tc. alapján, amit az 1945. szeptember 1-jén kiadott 111.325/1945. B.M. sz. rendelet hajtott végre.
- 2 A 11 várossá vált település: Balassagyarmat, Csongrád, Kalocsa, Mohács, Mosonmagyaróvár és Salgótarján, továbbá 1950-ben a Nagy-Budapestbe olvasztott Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc és Rákospalota (Kovacsicsné Nagy, 2013).
- 3 154.922/1946. III. 9. sz. BM rendelet.
- 4 161.108/1946. III. 9. sz. BM rendelet.
- 5 163.390/1946. III. 2. sz. BM rendelet.
- 6 Vas vármegye Törvényhatósági Bizottsága 817-2 ai. 78 kg. 947 sz. közgyűlési határozata.
- 7 4343/1949. XII. 14. Mt. sz. rendelet.

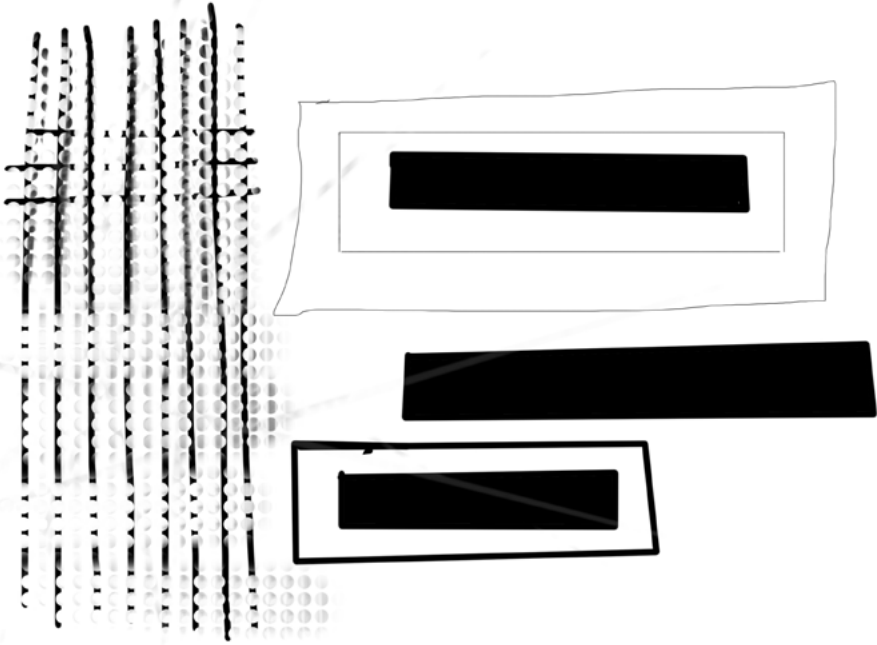
IRODALOMJEGYZÉK

- Balizs Dániel: *Etnikai térstruktúra, asszimiláció és identitás a történelmi Vas megyében*, PhD-értekezés, Szegedi Tudományegyetem – Földtudományok Doktori Iskola, Szeged, 2015, 152.
- Balizs Dániel: *Vas megye nemzetiségei*, *Vasi Szemle* 2018/3, 259–272.
- Baranyai Gábor (a): *Sárvár és környékének természetrajza*, in: Csapó Tamás szerk.: *Sárvár fejlődése a rendszerváltozástól napjainkig*, Sárvár Város Önkormányzata, Sárvár, 2010, 7–11.
- Baranyai Gábor (b): *Sárvár infrastrukturális fejlettsége, közművesítettsége*, in: Csapó Tamás (szerk.): *Sárvár fejlődése a rendszerváltozástól napjainkig*, Sárvár Város Önkormányzata, Sárvár, 2010, 80–87.
- Beluszky Pál: *Magyarország településföldrajza (Általános rész)*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2003, 568.
- Beluszky Pál: *Maradékok boltja*, *Tér és Társadalom* 2008/1, 169–172. <https://doi.org/10.17649/TET.22.1.1162>
- Beluszky Pál – Győri Róbert: *Legyen rangja város!*, in: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*, Savaria University Press, Szombathely, 2008, 19–32.
- Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai – Vas megye*, Budapest, 1898, 622.
- Chernel Kálmán: *Kőszeg szabad királyi város jelene és multja*, Sieler Henrik Nyomdája, Szombathely, 1877, 274.
- Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I–VI. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, Új kiadás: *História Antik Könyvesház*, Budapest, (1894) 2011, 880.
- Csapó Tamás (szerk.): *Sárvár fejlődése a rendszerváltozástól napjainkig*, Sárvár Város Önkormányzata, Sárvár, 2010, 147.
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt: *A várossá nyilvánítás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon*, *Tér és Társadalom*, 1997/1, 183–196. <https://doi.org/10.17649/TET.11.1.410>
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt: *Szombathely településföldrajza*, Savaria University Press, Szombathely, 2006, 179.
- Csapó Tamás – Lenner Tibor (a): *Celldömök történelmi földrajza és településmorfológiája*, *Vasi Szemle*, 2004/3, 345–364.
- Csapó Tamás – Lenner Tibor (b): *Sárvár történelmi földrajza és településmorfológiája*, *Vasi Szemle*, 2004/6, 655–676.
- Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 419.

- Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótáram Kozma Vazulnál*, Pest, Reprint: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, Budapest, (1851) 1984, 1254.
- Fényes Elek: *A Magyar Birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint*, Eggenberger Ferdinánd Magyar Akadémiai Könyvtár, Pest, 1867, 77.
- Gróf Katalin – Németh Sándor – Pozsgai Andrea: *Csepreg történeti településföldrajza a dualizmus korában*, in: Kókai Sándor (szerk.): *A változó világ XXI. századi kihívásai – Tanulmánykötet Prof. Dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére*, Nyíregyházi Egyetem – Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza, 2016, 461–477.
- Hajdú Zoltán: *Magyarország közigazgatási földrajza*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2005, 332.
- Horváth Sándor – Kránitz József– Péter Lajosné: *Vas megye közigazgatási beosztása 1945–1950–1987*, Vas Megye tanácsa, Szombathely, 1988, 367.
- Kiss Éva: *A várossá nyilvánítás problematikája és a várossá válás jelentősége az önkormányzatok szemszögéből*, Földrajzi Értesítő, 1998/3, 456–481.
- Kniezsa István: *Magyarország népei a XI. században*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2000, 350.
- Kovacsics József: *Vas (vár) megye települései és etnikai képe történeti demográfiai megvilágításban*, Vasi Szemle 1998/2, 663–689.
- Kovacsicsné Nagy Katalin: *A magyar városok története a kiegyezéstől napjainkig, avagy falupusztítás várossá nyilvánítással*, in: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, LXXV. kötet (Ünnepi kötet dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára), 2013, 427–440.
- Kövér István: *Vas vármegye Trianon előtt és Trianon után*, I-II. kötet, Szülőföld Kiadó, Szombathely, 2020, 1541.
- Kubinyi András: *A Magyar Királyság népessége a 15. század végén*, Történelmi Szemle, 1996/2-3, 135–161.
- Lenner Tibor: *Körmend településfejlődése*, in: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt – Lenner Tibor (szerk.): *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után*, Berzsényi Dániel Főiskola, Társadalomföldrajzi Tanszék, Szombathely, 2005, 138–145.
- Mályusz Elemér: *A középkori magyarság település- és nemzetiségpolitikája*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2002, 276.
- OTK: *Vas megye településhálózat-fejlesztési terve*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1972.
- Patkó Máté: *Magyarország közigazgatási határainak változása a XX. században*, Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest, 2016, 50.
- Petrikné Vámos Ida (szerk.): *A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945 és 1990 között*, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1996, 472.
- Pétervári Máté: *A járások kialakítása Magyarországon az 1870: XLII. tc alapján*, Doktori disszertáció, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2018, 247.
- *Térképek*. Elérhető: maps.hungaricana.hu (Letöltés ideje: 2024.01.22.)
- Vályi András: *Magyar Országának leírása, Buda*, Reprint: Méry Ratio, Budapest, (1799) 2003, 2128.
- *Várossá nyilvánítás*. Elérhető: www.varossanyilvanitas.hu (Letöltés ideje: 2024.01.22.)
- Vörös Károly: *Vas megye 1744. évi adóösszeírása*, KSH Könyvtár – Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest, 1962, 227.

JOGSZABÁLYOK

- 1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről.
- 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről.
- 1876. évi XX. törvénycikk némely városi törvényhatóságok megszüntetéséről.
- 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról.
- 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről.
- 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról.
- Az Elnöki Tanács 1954. évi 9. törvényerejű rendelete az igazgatási területszervezésről.
- 1007/1971. (III. 16.) Kormányhatározat az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióról.
- 23/1974. ÉVM-MTTH együttes közlemény a nagyközségek várossá nyilvánítására tett javaslatok elbírálásának irányelveiről, Tanácsok Közlönye, 33. szám, 578–580.
- 7010/1983. ÉVM irányelv a nagyközségek várossá nyilvánítására vonatkozó pályázatok elkészítéséhez és elbírálásához, Építésiügyi Értesítő, 31. szám, Budapest.
- 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról.
- 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól.
- 2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról.

Hegyeshalmi László: Rajz 9.